

ИЗВЕШТАЈ
о оцени докторске дисертације
„Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” мср Соње Р. Шљивић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао комисију

Одлуком Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду 4196/1 од 03. децембра 2019. године образована је комисија за извештај о предатој докторској дисертацији мср Соње Шљивић „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића”

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Михајло Пантић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност, јужнословенска компаратистика (25. новембар 2009), Филолошки факултет Универзитета у Београду, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима – ментор;

2. др Александар Јерков, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност (22. јун 2016), Филолошки факултет Универзитета у Београду, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима – члан Комисије;

3. др Драган Бошковић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност (27. фебруар 2014), Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, Катедра за српску књижевност – члан Комисије.

4. Др Гојко Тешић, редовни професор, наука о књижевности, српска књижевност (24. децембар 2010), Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Катедра за српску књижевност – члан Комисије.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Соња, Радован, Шљивић</p> <p>2. Датум рођења, општина, република: 04. август 1981. – Београд, Србија</p> <p>3. Датум одбране, место и назив мастер рада: 2011. – Филолошки факултет Универзитета у Београду, „Енграм матерње мелодије” (Аналитичко читање студије Новице Петковића <i>Настасијевићева песма у настајању</i>)”</p> <p>4. Научна област из које је стечено академско звање мастер: Област филолошких наука – Наука о књижевности</p>
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
„Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића”
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
<p>Докторска дисертација мср Соње Шљивић „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” има 253 стране. Садржај дисертације подељен је у једанаест поглавља: „Увод” (1–5), „Дело Радомира Константиновића у књижевноисторијском контексту” (5–18), „Радомир Константиновић: од романескне до есејистичке форме” (19–45), „Дај нам данас” (46–76), „Мишоловка” (77–106), „Чисти и прљави” (107–123), „Излазак” (124–147), „Ахасвер или трактат о пивској флаши” (148–176), „Пентаграм или Против духа геометрије” (177–202), „Декартова смрт” (203–240), „Закључак” (241–245), са одговарајућим, посебно насловљеним потпоглављима. На крају дисертације (стр. 246–252) пописана је цитирана литература. Биографија ауторке налази се на 253. страни.</p>
V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
<p>Предмет дисертације мср Соње Шљивић је рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића. Појам <i>рефигурација</i> коришћен је у изворном смислу, као поновно уобличавање ликова, а не у значењу које му је придао Пол Рикер у студији <i>Време и прича</i> приликом одређивања <i>mimesis 3</i>, објашњавајући појам троструке мимезе. С обзиром на то да је реч о рефигурацији ликова преузетих из других текстова, описани поступак разматран је као најфреквентнији, како у низу ауторових интертекстуалних приповедних поступака, тако и примењених начина приповедања у целини. Стога, предмет студије обухвата целокупну Константиновићеву поезику.</p> <p>Хипотеза да је поезика Радомира Константиновића по многим одликама специфична</p>

за српску књижевност друге половине 20. века и важна у трансформативном следу српске прозе, те да заслужује систематичније тумачење у односу на досадашње критичке увиде и прецизнију контекстуализацију у систему српске књижевности, полазни је, мотивациони став истраживања. Докторска дисертација „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” настала је са намером да се исцрпно опишу и систематизују посматрана дела, односно да се што помнијом анализом прозних остварења тог аутора сагледају донети његовог стваралаштва у контексту српске књижевности од педесетих година до последње деценије 20. века, чиме би се допринело разумевању и вредновању његове приповедачке поетике, а самим тим и прецизнијем одређивању њеног положаја у оквиру приповедног система српске књижевности.

У средишту истраживања мрс Соње Шљивић је рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића, те ауторов транстекстуални поступак, као кључни поетички поступци, а, такође, и његова поетика у целини, посматрана у развојном току српске књижевности друге половине 20. века. Докторска дисертација „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” осмишљена је тако да, хронолошки и упоредо, прати редослед објављивања ауторових прозних дела, њихову критичку рецепцију и поетичку артикулацију, а потом се аналитички концентрише на сваки текст понаособ, те на извођење закључака у вези са њиховим значењским и формалним одликама. Истраживања мрс Соње Шљивић показала су да поетици прозе Радомира Константиновића припада јасно издвојено место најпре у кругу послератних модерниста окренутих експериментисању с романескном формом, а потом и у ширем контексту, те да се поетичка самосвојност његове прозе потврђује континуално, од првог романа *Дај нам данас*, потом, и у осталим романима и транзитивним формама, све до последњег објављеног романа *Декартова смрт* (1996). У циљу обухватнијег сагледавања Константиновићеве приповедачке поетике аналитички фокус ауторке проширен је укључивањем у разматрање есеја од аутопоетичког значаја, као и нефикционалних записа. Разматрање рефигурације ликова као једног од најфреквентнијих ауторових стваралачких поступака, по проблемској оријентацији чини кључни део студије мрс Соње Шљивић. У Константиновићевим романескним ликовима учува се низ фигура из религијске традиције, као што су, на пример, Ева, Јуда, Ахасвер и др. У Константиновићевим нефикционалним остварењима, пак, у средишту су ликови из митолошке традиције, као и ликови и личности књижевне и филозофске традиције – Орфеј, Каирос, Хамлет, Фауст, Декарт, Монтењ, Паскал, Паунд, Рилке и др. Да би се потврдило утемељење Константиновићеве поетике у корелацији са општекултурном традицијом, или културом као текстом, у аналитички фокус тезе постављени су ауторови транстекстуални поступци, посебно они које његов опус доводе у хипертекстуалне и интертекстуалне везе са религијском, књижевном и филозофском баштином.

Посматрајући дисертацију мрс Соње Шљивић „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” у целини може се утврдити да је ауторкино истраживање

засновано на:

а) пажљивом читању и тумачењу Константиновићевих прозних текстова (пре свега романа и аберативних форми), као и његових есеја и нефикционалних записа;

б) систематизовању критичке рецепције фикционалне прозе тог аутора и извођењу закључака из досадашњих критичких читања;

в) откривању и тумачењу интертекстуалних веза, те разматрању учинка интертекстуалног поступка у промени значењских и аксиолошких тежишта хипотекстова, као и утврђивању значаја овог поступка за Константиновићеву поетику;

г) постављању Константиновићеве прозе и његових поетичких схватања у контекст српске књижевности.

У „Уводу” су предочени предмет, мотивација и циљеви истраживања, затим структура студије и метод рада. У поглављу „Дело Радомира Константиновића у књижевноисторијском контексту” описан је целокупни ауторов рад, с посебним освртом на његово прозно и есејистичко дело, као и књижевноисторијски и друштвени контекст његовог настајања. Средишње место у том делу истраживања мрс Соње Шљивић заузима динамика пишчевог стваралаштва у контексту развоја српског послератног модернизма, те посебно његова улога у кругу писаца окренутих експериментисању с романескном формом. Идеја тако заснованог истраживања водила је до утврђивања Константиновићевих експлицитних и имплицитних поетичких схватања, односно до уочавања веза и аналогија с поетикама аутора којима је Константиновићев опус идејно и генерацијски близак, те констатовању рецепцијског статуса српског послератног модернизма и његове улоге у развоју српске књижевности.

У поглављу „Радомир Константиновић: од романескне до есејистичке форме” описан је Константиновићев есејистички рад изван студије *Биће и језик у искуству песника српске културе двадесетог века* (ти есеји писани су за Трећи програм Радио Београда и објављивани у дневној штампи и периодици). У обзир је узета и књига преписке *Бекет пријатељ*, као важна за разумевање односа два писца, али и саму Константиновићеву поетику.

Избор интерпретираних есеја и аналитички фокус ауторке у овом поглављу усмерен је чињеницом да је Константиновић у есејистичкој форми обрађивао одређене битне теме и мотиве своје прозе, да се критички посвећивао идејама и писцима модерне књижевности којима је његов опус идејно близак, те да се њихова анализа и интерпретација чини незаобилазном у тумачењу његовог дела. У поменутих есејима Константиновић је експлицирао свој однос према књижевности апсурда, уопште модерној литератури, питању форме и нарације, питању (одсуства) смисла, субјекта, његовог идентитета, могућности

слободне воље, те према делу Самјуела Бекета, француском „новом роману” и другим писцима. С обзиром на то да је реч о есејима који су постхумно наново објављени, али и о есејима за сада доступним само у архивима дневне штампе и периодике, избор који је ауторка начинила представља и један вид систематизације Константиновићеве есејистике неопходне за тумачење и прецизнију контекстуализацију његове приповедне поетике.

У седам наредних поглавља након исцрпног прегледа рецепције сваког текста понаособ, изузев *Пентаграма*, ауторка се у засебним потпоглављима критички посветила анализи текстова с нагласком на интертекстуалним везама кључним за значењска исходишта самих тумачених текстова.

У поглављу о роману *Дај нам данас* (1954), након детаљног прегледа критичких читања тог романа од његовог објављивања до 2013. године, ауторка за интерпретативну окосницу узима интертекстуалну везу романа са текстом молитве *Оче наш* која је послужила аутору као хипотекст. Откривајући остале интертекстуалне везе романа *Дај нам данас* најпре са другим текстовима *Библије*, хришћанском културом уопште, као и са Лајбницовом *Теодицејом*, ауторка анализира учинак интертекстуалног поступка очигледног у вредносном и значењском преиначавању идеја хипотекстова, те њиховој улози у формирању значењских тежишта самог романа. Имајући на уму интертекстуална надовезивања, ауторка одређује кључне тематске и идејне поставке романа – везу примарног питања смисла егзистенције, њених друштвених оквира, посматраних у филозофској пројекцији, са филозофским медитацијама о феноменима простора и времена којима је и сам субјект нужно одређен; питање субјекта и његовог унутарњег временског дисконтинуитета, укључујући и идеју фракталног идентитета; могућности чисте предметности и форме. Тек са фокусом на интертекстуалним везама романа, како закључује ауторка, видљив је отклон од сваког религиозног оптимизма. Као први Константиновићев роман, *Дај нам данас* полазни је регистар интертекстуалних веза, учинака поступка интертекстуалности, као и мотивских и тематских скупова, чије је елементе тај аутор користио и у својим каснијим романима.

У поглављу о роману *Мишоловка*, описујући најпре рецепцију романа – од времена његовог објављивања 1956. године до последњег објављеног критичког приказа 2013. – мрс Соња Шљивић открива интертекстуалне везе текста романа са *Библијом*, потом са вестерном као делом популарне културе, али и са Шекспировим *Хамлетом*. Као тематски важне целине обликоване управо интертекстуалним везама она издваја кушање јунака у пустињи, појаву нечастивог као дијаболичког аспекта личности самог јунака, у поређењу са фолклорном и књижевном концепцијом самог његовог лика, како у домаћој, тако и широј светској традицији, те феномен *појуначења* који нуди популарна култура, кроз интермедијалну везу са вестерном. С обзиром на то да је у *Пентаграму* лик Хамлета приказан као осветник у име одсутног апсолута Оца, а да у роману *Мишоловка* фигурира лик Другог стрица, ауторка неименованог јунака романа описује као хамлетовског побуњеника против света одсутног апсолута, у конкретном случају апсолутне правде, који од самог света ствара „институцију

непријатеља”. Позивајући се на интертекстуалне везе романа са библијским легендама о уништењу света, издвајајући готово самосталну целину романа о помору жеђу, ауторка као кључни идејни аспект романа издваја говор противречан сваком религиозном оптимизму, посебно оном о могућности било каквог апсолута. Као најзначајнија проблемска питања романа издвојена су питања другог и другости, те феномен *ипсеитета*, могућности апсолутног морала, концепта игре као друштвеног феномена.

Издавајући најрелевантније критичке приказе романа *Чисти и прљави* од објављивања романа 1958. до 2013. године, и изводећи закључке из тих интерпретација, ауторка анализира однос текста романа с *Постањем* као хипотекстом, као и са другим библијским текстовима. У односу на предлог ауторка издваја значењска померања најпре у односу према *грешности* човека хришћанске културе, те спознаји сексуалности окарактерисаној као први грех, која је у културном смислу имала далекосежне последице. Девојчица Ева, као преиначена фигура библијске Еве, са сећањем на „чисти”, апсолутни свет, од верника апсолутне игре, као одбране од реалног света, претвара се у злочинца. С тим у вези као основну тематску потку романа ауторка издваја појаве пуританства, квазихуманизма као одбијања сопствене могућности чињења зла, те „светачки комплекс” пројектован хришћанском идејом угледања на савршеног Бога и с тим у вези немогућност било чега апсолутног, па и тотално моралног субјекта.

Најпре свдећи резултате критичких читања објављиваних од 1960. до 2014. године, ауторка тумачи роман *Излазак* у сагласју са *Јеванђељима* као хипотекстовима, пре свега разматрајући преиначавање тематског комплекса издати – издајник, јунак – антијунак. Испитујући даље могуће наративне токове у којима се библијска прича могла остварити, а није, јер аутор *Изласка*, према тврдњи ауторке, управо коришћењем могућих нереализованих наративних токова *Библије* и сижејних разлика у *Јеванђељима*, прави наративни оквир свог романа, мрс Соња Шљивић као основну проблемску оријентацију романа означава испитивање могућности фикционалне истине. Говорити, према приповедној идеологичности романа *Излазак*, значи издати оног или оно о чему се говори, те свака прича, њена верзија, не успева у намери да буде апсолутно тачна, јер је сваки апсолут лажан, па и језик у потреби да буде свемогући означитељ пропада, као и сваки сан о апсолутном владоцу или апсолутној правди, истини и лепоти, па и апсолутно интегралној личности.

Након прегледа и извођења закључака из рецепције романа *Ахасвер или Трактат о пивској флаши*, ауторка овде описаног рада осврће се најпре на историјат мита о Ахасверу и његову улогу у Константиновићевом делу. Тај мит, према Константиновићевом мишљењу, оживљава управо у двадесетом веку, као оличење бесмисла и зла модерне епохе, непознавања склада, порицања историје као историје смисла, па тај аутор у њему налази најцеловитију, али ипак фрагментарну митолошку слику савременог света, будући да у њему није могуће створити синтетичку митску слику света, јер се не познаје његова форма која је увек форма неког смисла. Модерни Ахасвер је и оличење субјекта чија је једина

предестинација постајање субјектом. Као најважније тематске целине романа *Ахасвер* ауторка издваја питања форме, субјективности, и, најзад, можда и најважније – питање језика. Засебну целину назначеног поглавља чини компаративна анализа поменутог Константиновићевог текста и Бекетове *Трилогије*, реализована разматрањем идентитета приповедача, односа према језику, те логичком устројству субјекта, као и става према хришћанској култури.

Књига *Пентаграм, белешке из хотелске собе*, која не припада фикционалној књижевности у ужем смислу, описана је и тумачена је у деветом поглављу рада. Мрс Соња Шљивић ту интервенцију оправдава тезом да Константиновић *Пентаграмом*, обједињујући есејистичку форму с критичким и филозофским рефлексима и медитацијама, рекапитулира и антиципира одређене теме, мотиве и филозофска питања својих романа, у ширем замаху који омогућава есејистичка форма, те да је његова интерпретација неизоставна за разумевање Константиновићеве поетике. *Пентаграм*, којим је завршена прва и отпочета друга, есејистичка фаза Константиновићевог стваралаштва, илустративни је пример и конструктивног учешћа најшире схваћене културе у формирању пишчевог комплексног погледа на свет. Ауторка континуално прати и анализира тематске целине *Пентаграма* доводећи их у везу са Константиновићевим фикционалним остварењима. Према значају у његовом делу то су најпре питања (не)могућности апсолута, питање кохерентног идентитета субјекта, његове увремењености, егзистенција субјекта уопште, питање форме и чисте предметности, као и језика. Уз њих веома су фреквентне проблематизације мотива игре и злочина.

У поглављу о *Декартовој смрти*, најпре сумирајући резултате критичких интерпретација тог текста објављиваних од 1996. до 2013. ауторка компаративно са књигом преписке *Бекет пријатељ* аналитички расклапа и текст *Декартове смрти*, с обзиром на Константиновићеву тврдњу да су те две књиге у тој мери комплементарне да чине једну књигу. Разматрајући најпре Бекетов однос према картезијанској филозофији, ауторка поредбено анализира улогу Декартове филозофије, али и Паскаловог и Монтењевог учења у тексту *Декартове смрти*. Р. Константиновић том референтном мрежом мишљења у коју је ситуиран однос оца и сина, како тврди ауторка, у неколиким тезама развија тематске целине о могућности смисла егзистенције, идентитета субјекта и његовог рационалног утемељења. Ауторка тумачи и остале интертекстуалне везе *Декартове смрти* најпре са *Библијом*, потом са учењима Платона и Сократа, те са Паундовим и Рилкеовим делом.

У закључку, докторандкиња мрс Соња Шљивић се позива на основне особине поетике Радомира Константиновића које је у докторској дисертацији настојала да опише и потом сумира резултате истраживања сажето, пратећи пишчеве стваралачке фазе, представљајући кључне компоненте његове прозе, онако како су се временом конституисале, творећи тако један сасвим доследан, компактан и издиференциран поетички систем.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

1. Шљивић, С. (2012). *Пророци апсурда, Бекетијана Радомира Константиновића. Поља, часопис за књижевност и теорију*, година LVII, број 478, новембар–децембар, 2012. Нови Сад, стр. 59–70. УДК 821.163.41.09 Konstantinović R. 821.111.09 Beckett S.
2. Шљивић, С. (2016) *Антитетичност ликова и „истинитост” приче у роману Излазак, Радомира Константиновића*. У: *Јуда искариотски у словенским културама*, зборник радова, ур. Дејан Ајдачић, Алма, Београд, 2016. стр. 118–135, УДК 821.16.09

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мр Сође Шљивић „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” на херменеутички начин потврђује да је Константиновићево приповедање обликовано како индивидуалним искуством, тако и, не у мањој мери, дубинским познавањем књижевности, како српске, тако и светске којој се аналитички посвећивао, те уопште културном стварношћу. Таквом херменеутичком перспективом потврђује се креативна способност писца да знања о свету и о самој књижевности, укључујући и друге уметности, функционално интертекстуално повезује у својој приповедној прози, те се компаративно-аналитичко повезивање Константиновићеве прозе са делима других аутора, целокупним културним фондусом, напосе хришћанском културом, чини оправданим.

Ауторка одлике поезике прозе Радомира Константиновића сажима тако што издваја низ њених карактеристика, овим редом:

- наглашен експериментални поступак;
- експериментисање на плану наративне перспективе која чини приповедача делом приказаног света и, истовремено, посматрача и коментатора текста и приповедног поступка, те упитни идентитет приповедача;
- испитивање могућности и опсега нелинеарне и фрагментарне наратије;
- фреквентна употреба интертекстуалног поступка, с акцентом на рефигурацији ликова из хипотекстова и традиционализованих сижеа, односно на значењском превредновању предложака;
- жанровска хибридна;

- варирање приповедног и филозофског дискурса;
- опширно приповедање;
- понављање сличних тематских комплекса у свим романима и то најпре питања (не)могућности апсолута, питање кохерентног идентитета субјекта, његове увремењености, егзистенције субјекта уопште, питање форме и чисте предметности, потом језика, и, најзад, проблематизације мотива игре и злочина.
- варирање истог корпуса интертекстуалних веза у свим текстовима, и то по значају најпре са *Библијом*, хришћанском културом уопште, филозофском и књижевном традицијом;

**VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
НАПОМЕНА:**

Аналитичко читање књижевног опуса Радомира Константиновића како због његове поетичке особености, херметичности, тако и због питања која имплицитно поставља, као и тумачење пишчевих приповедних поступака, представља немали интерпретативни изазов академској критици. Докторска дисертација „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” мср Сође Шљивић успешно одговара том изазову, уважавајући притом оно што је о Константиновићевом делу до сада релевантно речено. Докторандкиња збирно анализира пишчево идејно, тематски и обликовно разнолико и, сагласно томе, аналитички захтевно романескно стваралаштво. Имајући у виду комплексну природу интерпретираног прозног опуса и опште друштвене, историјске и њима саображене поетичке околности, односно динамичне промене у којима је оно настајало, ауторка се у раду определила за методолошки плурализам.

Књижевноисторијска и посебно аналитичка разматрања понуђена у дисертацији „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” усаглашена су са књижевнотеоријским постулатима који чине да предочено тумачење, односно појединачне и компаративне анализе у интерпретативном збиру постану и уверљиве и прихватљиве у мери у којој наука о књижевности то допушта.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

С обзиром на претходно речено, сматрајући да је докторска дисертација „Рефигурација ликова у прози Радомира Константиновића” мср Сође Шљивић урађена на начин саображен и близак природи тумаченог дела, са уважавањем методолошких захтева које је потребно испунити при изради академског рада датог нивоа и врсте, а подразумевајући да је по природи ствари интерпретација предметног опуса неисцрпна, Комисија позива докторандкињу на усмену одбрану тезе.

др Михајло Пантић, редовни професор

др Александар Јерков, редовни професор

др Драган Бошковић, редовни професор

др Гојко Тешић, редовни професор

У Београду, 12. децембра 2019.